

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

РЕЗНІК ІГОР СЕРГІЙОВИЧ

УДК 94(477):336.71“1998/2015”

**ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ У КОНТЕКСТІ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ І СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ (КІН. 1990-Х – 2015 РР.)**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі новітньої історії України
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат історичних наук, професор
ПИВОВАР Сергій Федорович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри новітньої історії України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
КУЛЬЧИЦЬКИЙ Станіслав Владиславович,
Інститут історії України НАН України,
в. о. головного наукового співробітника
відділу історії України 20-30-х рр. ХХ ст.;

кандидат історичних наук, доцент
НАЗАРЧУК Олександр Миколайович,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
доцент кафедри політичної історії.

Захист відбудеться 30 січня 2017 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.20 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 349).

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий 27 грудня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, доцент

О. І. Божко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (29 с., 300 позицій) і 5 додатків. Загальний обсяг дисертації – 243 с.

Вступ. Актуальність теми дослідження. Врахування історичного досвіду, набутого Українською державою у ході здійснення численних економічних перетворень, особливо дослідження розвитку банківської системи та її впливу на соціально-економічне і суспільно-політичне життя України, є важливим для розвитку української історичної науки. Воно може суттєво доповнити її новими фактами, глибше розкрити роль банківської системи як одного з вагомих чинників розвитку незалежної України, сприяти аналізу успіхів і прорахунків влади та пошуку шляхів виходу із складної соціально-економічної ситуації, що склалась у державі у 1990-х рр. і триває дотепер. Його результати також можуть бути використані істориками під час подальшого дослідження цього періоду.

Актуальність теми посилюється тим, що історія банківської системи незалежної України є маловивченою. Зокрема, в історіографії відсутнє цілісне і всебічне дослідження процесу її розвитку наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., яке відображало б її вади та вплив на різні сфери життя суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до науково-дослідної теми історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Українська нація в загальноєвропейському вимірі: історія та сучасність» (державний реєстраційний номер 11БФ046-01).

Об'єкт дослідження – банківська система України, а саме: Національний банк України, державні і приватні комерційні банки як її взаємопов'язані складові.

Предметом дослідження є процес функціонування банківської системи України та її вплив на соціально-економічний і суспільно-політичний розвиток держави.

Мета дисертаційної роботи полягає у відтворенні і всебічному дослідженні процесу функціонування української банківської системи з кінця 1990-х рр. до 2015 р., виявленні основних тенденцій її розвитку та з'ясуванні її впливу на соціально-економічне і суспільно-політичне життя України.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати стан наукової розробки теми та джерельну базу;
- висвітлити сутність, структуру і нормативно-правові засади функціонування української банківської системи;
- охарактеризувати фінансовий стан і кадровий потенціал українських банків наприкінці 1990-х рр.;
- дослідити процес функціонування банківської системи впродовж зазначеного періоду та її вплив на економічний розвиток держави;
- з'ясувати наслідки діяльності банків для населення України;
- розкрити роль банківської системи в політиці органів державної влади;

- визначити місце, яке займали проблеми банківського сектора в діяльності українських політичних партій;

- висвітлити вплив банків на суспільно-політичну активність громадян.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з кінця 1990-х рр. до 2015 р., коли відбувались розвиток і трансформація банківської системи відповідно до європейських стандартів і умов ринкової економіки. Нижня межа – кінець 1990-х рр., коли після тривалої стагнації розпочалось зростання української економіки, завершилось становлення банківської системи і створення законодавчої бази, що регулювала її діяльність, та активізувався процес її ринкової трансформації. Верхньою межею є кінець 2015 р., коли з'явилися перші ознаки стабілізації банківської системи та економіки України після тяжкої соціально-економічної і суспільно-політичної кризи.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію України у межах кордонів 1990-х рр. із включенням анексованої РФ АР Крим.

Методологічну основу дисертаційного дослідження склали **принципи** науковості, об'єктивності, історизму, структурності та системності, критичності, всебічності та багатofакторності.

Вони реалізовані через використання загальнонаукових **методів** наукового пізнання: узагальнення, аналізу і синтезу (при визначенні ролі банків з іноземним капіталом в Україні), проблемно-хронологічного (дозволив проаналізувати кожену проблему в її часовій послідовності), класифікації (для виділення типів банків), системно-структурного (для виявлення закономірностей розвитку банківської системи), діалектичного (для розкриття теоретичних основ процесів), структурно-функціонального (для дослідження діяльності банків та з'ясування їх впливу на суспільне життя), критичного (для визначення позитивних і негативних наслідків діяльності банків для держави і суспільства), порівняльного аналізу (для виявлення особливостей української банківської системи), логічної аргументації (для обґрунтування висновків), дедукції, індукції, узагальнюючих показників. Вжиті й спеціальні методи історичного дослідження (історико-порівняльний, історико-хронологічний, історико-системний).

Застосовано також міждисциплінарний підхід, який полягає у використанні термінології економіки, соціології, політології та статистичного методу. Поєднання цих методів дозволило реалізувати мету та завдання дослідження.

Наукова новизна дослідження. Вперше в українській історичній науці на основі аналізу широкої джерельної бази, наукових досліджень і введення в обіг нових архівних матеріалів проведено цілісне, всебічне дослідження процесу функціонування банківської системи України, з'ясовано вплив НБУ і комерційних банків на суспільно-політичне життя країни наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., проаналізовано роль банківської системи як вагомого чинника розвитку України. Поглиблено знання про діяльність українських банків у період з кінця 1990-х рр. до 2015 р. та її наслідки для держави і суспільства, про фінансовий і кадровий потенціал банківської системи наприкінці 1990-х рр. та про взаємовплив банків і економіки України в різні періоди. Набули подальшого розвитку аналіз історіографічного доробку українських вчених і вивчення ролі банківської системи у процесі переходу України до ринкових відносин.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що її фактичний матеріал, теоретичні узагальнення та результати можуть поглибити знання з історії української банківської системи XXI ст., сприяти подальшим дослідженням економічної історії незалежної України, повніше відобразити вплив банків на соціально-економічне і суспільно-політичне життя країни. Основні положення й висновки можуть бути використані у майбутній науково-дослідній роботі, з метою розгортання подальших наукових розвідок з дотичних проблем; у навчальній діяльності – для підготовки лекцій, нормативних і спеціальних курсів, підручників і посібників з новітньої історії України та економічної історії.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювались на наукових конференціях: на XII Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна 2014: Історія» (Київ, 2014 р.); XIII Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна 2015: Історія» (Київ, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Роль суспільних наук у забезпеченні стабільності розвитку глобальних світових процесів у XXI ст.» (Київ, 2016 р.); IX Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Дні науки історичного факультету – 2016» (Київ, 2016 р.); XIV Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна 2016: Історія» (Київ, 2016 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладено у 10-ти наукових публікаціях: у 5 одноосібних наукових статтях, з них 5 – у наукових фахових виданнях (у тому числі 1 – у зарубіжному виданні), та у 5 публікаціях тез доповідей на наукових конференціях.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «**Стан наукової розробки теми та джерельна база дослідження**» проаналізовано стан наукового вивчення теми, охарактеризовано джерельний комплекс.

Першою історичною працею, присвяченою історії української банківської системи 1990-х рр., є дисертація М. В. Сітайла¹, де ретельно вивчено процес її утворення, особливості розвитку і вплив ринкових перетворень на її діяльність.

Першими роботами економістів, у яких досліджена історія банківської системи України, стали праці І. О. Лютого і С. К. Реверчука², в яких детально описані етапи її розвитку до 2000 р. і процес утворення НБУ. С. К. Реверчук дослідив виникнення банків у світі, презентував оригінальну концепцію становлення банківської системи України та проаналізував її структуру і особливості. І. О. Лютий один розділ монографії присвятив дослідженню розвитку грошово-

¹ Сітайло М. В. Становлення банківської системи України 90-х років XX століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / М. В. Сітайло. – К., 2012. – 204 с.

² Лютий І. О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки : монографія / І. О. Лютий. – К.: Атика, 2000. – 240 с.; Історія грошей і банківництва / За заг. ред. С. К. Реверчука. – К.: Атика, 2004. – 340 с.

кредитної системи в 1990-х рр., а також ролі і функцій НБУ в житті країни.

В українській історіографії склалися три концептуальні підходи до висвітлення історії банківської системи: 1) позитивний (С. К. Реверчук, О. М. Петрук та ін.), за якого автори оцінюють події та процеси, що супроводжували її формування, в основному позитивно, а помилки влади виправдовують складністю економічних умов, у яких розвивалась Україна; 2) поміркований (І. І. Д'яконова, І. О. Лютий та ін.) – акцентуючи увагу як на позитивних, так і на негативних сторонах розвитку банківської системи, визнаючи заслуги її творців, ці вчені також аналізують їхні прорахунки; 3) негативний підхід (О. Д. Заруба, М. А. Швайка, В. П. Пелішенко, В. М. Федосов) – його прихильники зосереджені на виявленні численних вад банківської системи і нещадно критикують владу і НБУ за помилки, які не дали їй трансформуватися за європейським зразком.

Проблемною і новаторською є монографія М. А. Швайки³, в якій піддано нищівній критиці банківську систему України, вказано її недоліки і зазначено, що вона розвивається неправильно та часто сприяє реалізації корупційних схем з «відмивання» коштів та розкрадання бюджету. Її розвиток також досліджували О. Брегеда⁴, А. Гончарук, А. Єфімов, І. О. Лютий, Б. М. Шевчик, С. Циганов⁵ розробили періодизацію цього процесу і описали кожний етап.

Статус, функції й особливості діяльності НБУ дослідили О. С. Любунь, І. І. Д'яконова⁶, його структуру та систему управління – Б. П. Адамик⁷. Ці вчені наголосили на важливості ролі, яку відігравав НБУ в розвитку економіки.

Проблему появи низки проблемних банків в Україні та особливості їхньої діяльності у 2008–2014 рр. дослідила Н. І. Версаль⁸. Негативні тенденції в розвитку української банківської системи також вивчали В. П. Пелішенко,

³ Швайка М. А. Банківська система України: шляхи реформування і підвищення ефективності : монографія / М. А. Швайка. – К.: Парламентське видавництво, 2000. – 196 с.

⁴ Брегеда О. А. Тенденції розвитку світової та вітчизняної банківських систем / О. А. Брегеда, С. М. Савлук // Фінанси України. – 2010. – №4. – С. 27-34.

⁵ Шевчик Б. М. Ринкова трансформація перехідної економічної системи України в постіндустріальному континуумі: геостратегічні аспекти та історичні витоки / Б. М. Шевчик, С. С. Гринкевич // Екон. проблеми ринкової трансформації України : зб. наук. праць. – 2003. – Вип. 1. – С. 286-290; Циганов С. А. Формування банківської системи України в умовах ринкової трансформації економіки: дис. ... докт. екон. наук: 08.01.01 / С. А. Циганов. – К., 2000. – 396 с.

⁶ Національний банк України / За ред. О. С. Любуня. – К.: Ун-т «Крок», 2005. – 512 с.; Д'яконова І. І. Теоретико-методологічні основи функціонування банківської системи України : монографія / І. І. Д'яконова. – Суми: Університетська книга, 2007. – 400 с.

⁷ Адамик Б. П. Національний банк і грошово-кредитна політика / Б. П. Адамик. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 278 с.

⁸ Версаль Н. І. Проблемні банки в Україні: причини появи та особливості функціонування в 2008-2014 рр. / Н. І. Версаль // Вісник КНУ. – К., 2014. – Економіка. Вип. 10. – С. 10-17.

О. Д. Заруба, М. А. Швайка, В. М. Федосов⁹. Статус, функції і роль комерційних банків в економіці України розкрили І. І. Дяконова та А. І. Жилінський¹⁰.

Окремі проблеми діяльності банків вивчалися українськими (А. О. Єпіфанов, В. С. Стельмах, О. В. Дзюблюк, Л. Л. Гриценко¹¹, І. В. Сало, А. М. Мороз) і російськими вченими (А. Г. Братко, Ю. С. Голікова, І. Д. Мамонова).

Процес функціонування банківської системи у 1998-1999 рр. дослідили І. І. Дяконова, І. О. Лютий, О. Д. Заруба, В. А. Ющенко¹². Т. П. Вахненко¹³ визначив чинники та механізм поширення кризових явищ у фінансовій сфері України. Цікаву концепцію щодо українських економічних криз обґрунтував О. Молдован¹⁴, який зробив висновок, що вони періодично повторюватимуться і є невід'ємною складовою українського економічного циклу.

Проблеми розвитку банків між двома кризами (2000–2008 рр.) розглянуті у працях Н. І. Версаль, І. О. Лютого, М. А. Швайки, М. Ормоцадзе¹⁵. Н. І. Версаль обґрунтувала тезу про значне покращення стану банків у цей період, а М. Ормоцадзе описала труднощі, яких вони зазнали після «Помаранчевої Революції».

⁹ Заруба О. Д. Нестабільність банківської сфери зберігається / О. Д. Заруба / Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Суми: Ініціатива, 1999. – 268 с.; Швайка М. А. Шляхи докорінної перебудови і реформування банківської системи України / М. А. Швайка. – К.: Вид. Київського міжнародного ун-ту, 2004. – 52 с.; Пелішенко В. О. Основні чинники формування клептократії в Україні / В. О. Пелішенко // Сучасне суспільство. – 2015. – Вип. 1. – С. 94-104; Федосов В. М. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями : монографія / В. М. Федосов. – К.: Вид. КНЕУ, 2002. – 342 с.

¹⁰ Жилінський А. І. Комерційні банки у забезпеченні фінансової стабільності держави: дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / А. І. Жилінський. - К., 2002. - 212 с.

¹¹ Єпіфанов А. О. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України / А. О. Єпіфанов. – Суми: Слобожанщина, 1999. – 266 с.; Грошово-кредитна політика в Україні: монографія / В. С. Стельмах, А. О. Єпіфанов. – К.: Знання, 2000. – 307 с.; Дзюблюк О. В. Грошово-кредитна система України в умовах переходу до ринкових відносин / О. В. Дзюблюк. – Т.: Карт-бланш, 2007. – 308 с.; Гриценко Л. Л. Банківська система України: сучасний стан і напрямки розвитку / Л. Л. Гриценко, Є. Ю. Онопрієнко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №10. – С. 111-116.

¹² Ющенко В. А. Оздоровлення банківської системи України – запорука зміцнення економіки / В. Ющенко // Економічний часопис. – № 5. – 2001. – С. 3-7.

¹³ Вахненко Т. П. Фінансова криза в Україні: фактори, механізми, дії, заходи подолання / Т. П. Вахненко // Фінанси України. – 2008. – №10. – С. 3-21.

¹⁴ Молдован О. Економічний цикл по-українськи: криза як причина піднесення / О. Молдован // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/03/19/186221/>.

¹⁵ Версаль Н. І. Розвиток системи комерційних банків в Україні і Росії в 2000-2006 рр. / Н. І. Версаль // Фінанси України. – 2007. – №2. – С. 97-104; Ормоцадзе М. Як революція позначиться на фінансовій системі / М. Ормоцадзе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/~/313990>.

Період фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. дослідили багато вчених (І. Кравченко, О. Ватаманюк, Д. Гресько, В. Міщенко, О. Тимошенко, М. І. Сивульний¹⁶). Однак вони вивчали кризу як таку, її причини і наслідки, а історії банків приділили мало уваги, тому вона потребує додаткового вивчення.

Розвиток банків за президентства В. Януковича (2010–2013 рр.) є дуже дискусійною темою. Основні дискусії точаться довкола характеристики цього періоду. Ю. Колобов, В. Голуб, О. Буряк назвали його добою посткризового відновлення і високо оцінили заслуги керівництва держави і НБУ в забезпеченні стабільності і розвитку банківської системи. Але більшість учених (О. Ватаманюк, В. Геєць, В. Ваврищук, М. Швайка, І. Лютий та ін.) розглядають його як період повільного занурення української економіки і банків у нову кризу. Вони не віднесли тимчасові економічні успіхи 2010–2012 рр. до заслуг влади, а пояснили їх винятково сприятливою зовнішньою кон'юнктурою.

Період 2014–2015 рр. в історії банківської системи України є найбільш суперечливим і найменш дослідженим через малу кількість достовірних джерел (прикметою часу стали зменшення популярності друкованих видань і фіксація переважної частини інформації на електронних носіях і інтернет-ресурсах, які часто є заангажованими і складно піддаються верифікації). Ключові події і процеси (наприклад, скорочення кількості банків) отримали протилежні оцінки експертів і науковців. Вони ще не стали об'єктом ґрунтовних досліджень, хоча деякі проблеми висвітлені у працях О. Барановського, О. Ю. Жам, Л. В. Єлісєєвої, С. Лямця, О. М. Мельника¹⁷ та ін. Тому цей період потребує додаткового вивчення. У працях учених домінує точка зору, що нова банківська криза є найтяжчою за роки незалежності України, і спричинена передусім внутрішніми економічними і політичними проблемами та бездарною політикою уряду і НБУ. Вони визнають негативний вплив на економіку зовнішніх чинників (інтервенції РФ, погіршення зовнішньоторговельної кон'юнктури та ін.), але не вважають їх основними. Шляхи виходу з кризи запропонував А. Дробязко¹⁸. Варто зазначити, що майже не досліджений вплив банківської системи на різні сфери суспільно-політичного життя України (на політику влади, діяльність партій і суспільно-політичну активність громадян) у 2014–2015 рр. і в інші періоди.

¹⁶ Ватаманюк О. Хроніки кризи (зима 2008-2009 років) / О. Ватаманюк // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 7-15; Тимошенко О. П. Проблеми банківської системи України: шляхи вирішення / О. П. Тимошенко // Економіка та держава. – 2009. – №7. – С. 21-25; Сивульний М. І. Національні особливості фінансової кризи / М. І. Сивульний // Фінанси України. – 2009. – №7. – С. 3-19.

¹⁷ Жам О. Ю. Дослідження та аналіз стану банківської системи України / О. Ю. Жам / Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: зб. наук. пр. – К.: Вид. НАУ, 2015. – Вип. 40. – С. 45-50; Мельник О. М. Вплив банківської системи на економічне зростання в Україні / О. М. Мельник // Економіка: теорія та практика. – К.: Київ. ін-т банківської справи, 2015. – №1. – С. 4-11.

¹⁸ Дробязко А. Банківська система України: шляхи подолання кризи / А. Дробязко, А. Крисоватий // Вісник ТНЕУ. – 2015. – №2. – С. 39-57.

Огляд літератури показав, що українська історична наука досі не має всебічного дослідження процесу розбудови банківської системи України наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. та її впливу на соціально-економічне і суспільно-політичне життя країни. Це пов'язано, по-перше, з обмеженістю джерельної та історіографічної бази, бо цей період охоплює події недалекого минулого. По-друге, історики уникали вивчення історії банківської системи та її впливу на розвиток України через складність розуміння фінансових аспектів її функціонування, а економісти – через необізнаність з історичними процесами.

Джерельну базу дослідження склали архівні та опубліковані матеріали:

1) архівна звітна документація органів влади і їх листування з НБУ і комерційними банками; архівні документи банків і партій; 2) нормативно-правові документи; 3) статистичні та інформаційно-аналітичні матеріали; 4) програмні документи партій, програми діяльності урядів, стенограми виступів політиків.

Найбільше неопублікованих матеріалів по темі дослідження зберігається в ЦДАГО України. По-перше, це документи фондів «Народний рух України. 1989–1998» (ф. 270), «Українська республіканська партія. 1990–2002» (ф. 271), «Демократична партія України. 1990-1998» (ф. 272), «Республіканська християнська партія України. 1997-2004» (ф. 318), «Українська народна партія «Собор». 1999-2003» (ф. 325), «Соціалістична партія України. 1991-2006» (ф. 328), «Політична партія Сильна Україна. 1999-2012» (ф. 345), а саме: проекти програм, рішень з'їздів, економічних доктрин партій і стенограми їх обговорення, листи, звернення до органів влади. Вони містять цінну інформацію, що дає змогу визначити ступінь впливу проблем банківської системи на зміст програм і діяльність партій. По-друге, комплекс документів «Центральний комітет Комуністичної партії України. 1917–1991» (ф. 1, оп. 32) розкриває особливості реорганізації радянських банків та виникнення на їх основі банківської системи України та дозволяє порівняти роль центрального банку в житті суспільства на початку і наприкінці 1990-х рр. Це доповіді секретарів обкомів КПУ, довідки, звіти економічного відділу ЦК КПУ, Промбудбанку СРСР, Агропромбанку СРСР, Інституту економіки АН УРСР щодо реорганізації банків у УРСР.

Значна кількість архівних матеріалів, що відображають місце банківської системи в політиці органів державної влади України та соціально-економічне становище держави знаходиться в ЦДАВО України. Вони зберігаються у фондах Кабінету Міністрів України (ф. 2) та Адміністрації Президента України (ф. 5233). У ф. 2 містяться стенограми та протоколи засідань уряду, проекти його резолюцій; звіти, звернення і пропозиції Мінфіну та Мінекономіки щодо діяльності банківської системи, подані прем'єр-міністру; листування Кабміну з Верховною Радою та банками з питань грошово-кредитної політики; звернення депутатів та потерпілих вкладників Ощадбанку до уряду і Верховної Ради. У ф. 5233 зберігаються розпорядження та доручення Президента Л. Д. Кучми, звіти про їх виконання, цінні кварталні інформації про політичну і соціально-економічну ситуацію в регіонах та реакцію населення на політику влади, подані Президенту Управлінням економічної і соціальної політики. Також використані документи з архіву банку «Даніель» щодо його діяльності у 2006 р.

Друга група джерел розкриває нормативно-правові засади функціонування банківської системи України та її взаємовідносини з органами державної влади. Це, зокрема, законодавчі акти (Конституція України, Закони України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України» та ін.); постанови Кабміну України, Правління НБУ щодо регулювання діяльності банків, укази Президентів України; програми діяльності урядів та передвиборчі програми партій і кандидатів у Президенти.

Третю групу джерел становлять статистичні матеріали, що розкривають динаміку і результати процесу функціонування банківської системи. Вони опубліковані у періодичних виданнях (Бюлетені НБУ, Віснику НБУ, «Урядовому кур'єрі»), щорічних звітах, інформаційно-аналітичних бюлетенях, статистичних щорічниках НБУ й інших банків, Держкомстату, Рахункової палати Верховної Ради, Мінекономіки, Мінфіну. Цінні відомості містять статистичні матеріали Незалежної асоціації банків України, Асоціації українських банків, Національного рейтингового агентства «Рюрік» та соціологічні дослідження.

Також проаналізовані програми діяльності українських урядів і статuti та програми політичних партій, стенограми виступів Голів НБУ, високопосадовців та відомих політиків; розроблені НБУ плани реформування банківської системи; президентські послання та Стратегії розвитку України.

Оскільки XXI ст. характеризується глобальною комп'ютеризацією, при написанні дисертації використовувались інформаційні ресурси, серед яких найбільшу цінність мають офіційні сайти Верховної Ради України (rada.gov.ua), Президента України (president.gov.ua), НБУ (bank.gov.ua), Київського міжнародного інституту соціології (kiis.com.ua), соціологічної групи «Рейтинг» (ratinggroup.ua) та новинні сайти (pravda.com.ua, finance.ua, korrespondent.net).

Отже, джерельна база є достатньо репрезентативною, достовірною та різноплановою для проведення наукового дослідження з теми.

У другому розділі «Становище банківської системи України наприкінці 90-х років XX ст.» охарактеризовано структуру, фінансовий та кадровий потенціал української банківської системи та нормативно-правові засади її функціонування на момент завершення етапу становлення.

У підрозділі 2.1. «Сутність і структура банківської системи в умовах ринкової трансформації економіки України» розглянуто різні підходи до визначення термінів «банк», «банківська діяльність», «банківська система», розкрито сутність банківської системи України, висвітлено її структуру.

Поняття «банківська система» не має загальноприйнятого визначення. Згідно зі ст. 4 Закону «Про банки і банківську діяльність» вона складається з Національного банку України та інших банків і філій іноземних банків, що діють в Україні. Однак, вчені пропонують власні тлумачення. Найкраще відображає сутність банківської системи України її визначення як дворівневої перехідної моделі; законодавчо визначеної, ієрархічно структурованої системи взаємопов'язаних банків, що повинна забезпечувати ефективне функціонування грошового ринку та сприяти розвитку економіки. Вона була не механічним поєднанням банківських установ, а складною системою взаємодіючих елементів, яка відіграла особливу роль в економіці та нагадувала кровеносну систе-

му, бо підтримувала кругообіг фінансових ресурсів у державі. Терміни «банк» і «банківська діяльність» є менш дискусійними. Найбільш уживаними є визначення, подані у згаданому вище Законі. Він визначає «банк» як юридичну особу, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги і внесена до Державного реєстру банків; а «банківську діяльність» – як залучення у вклади коштів фізичних і юридичних осіб та їх розміщення на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення рахунків клієнтів.

Перший рівень банківської системи складав НБУ, який мав розгалужену структуру, побудовану за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням. Вона включала центральний апарат (17 департаментів та 10 управлінь), 25 регіональних управлінь і спецпідприємства. Керівними органами НБУ були Рада НБУ та Правління НБУ на чолі з Головою НБУ. Другий рівень складали державні і приватні комерційні банки, кількість яких зменшилась з 203 у 1999 р. (164 діючі) до 117 у 2015 р. За розміром активів вони поділялися НБУ на 4 групи (найбільші, великі, середні, невеликі) і теж мали складні структуру (центральний офіс, 11 департаментів, служби, філії, відділення) та управління (загальні збори акціонерів, Наглядова рада, Правління, органи контролю).

У **підрозділі 2.2. «Нормативно-правові засади функціонування української банківської системи»** проаналізовані етапи формування законодавчої бази та зміст основних нормативно-правових актів, що визначали статус і функції НБУ та комерційних банків і регулювали їхню діяльність.

Законодавче закріплення статусу, завдань і функцій банківської системи здійснене у 10 нормативно-правових актах, у цілому завершилось у 2000 р. і сприяло її становленню в незалежній Україні. Формування засад її функціонування почалося з ухвалення Законів «Про економічну самостійність Української РСР» (1990 р.) і «Про банки і банківську діяльність» (20 березня 1991 р.).

Другим етапом є ухвалення у 1996 р. Конституції України, в якій закріплено залежність НБУ від Верховної Ради і його економічну самостійність, бо визначено його як центральний орган державного управління, що відповідає за розробку і проведення грошово-кредитної політики, нагляд за банками, емісію і стабільність гривні (забезпечення якої було основною функцією НБУ).

Закони «Про Національний банк України» (20 травня 1999 р.), «Про банки і банківську діяльність» (7 грудня 2000 р.) остаточно закріпили органи управління і функції банків. Основні функції комерційних банків – мобілізація вільних коштів, кредитування економіки, розрахунково-касове обслуговування.

У **підрозділі 2.3. «Фінансове становище та кадровий потенціал українських банків»** проаналізовано рівень забезпеченості НБУ і комерційних банків грошовими ресурсами і кваліфікованими кадрами наприкінці 1990-х рр.

Соціально-економічний розвиток України значною мірою залежав від стійкості, фінансового і кадрового потенціалу банківської системи. 164 діючі у 1999 р. банки попри кризу і знецінення гривні мали 21 млрд грн чистих активів, постійно збільшували статутний і власний капітал, що станом на кінець 1999 р. зросли до 2,15 і 5,8 млрд грн відповідно, наростили обсяг депозитів до 20 млрд грн, кредитів – до 11 млрд і отримали 112 млн грн чистого прибутку. Хоча недостатність капіталу і погане управління призвели до того, що третина

банків були проблемними, а всі банки України мали менший капітал, ніж один банк у Західній Європі, але загалом фінансове становище банків було задовільним. Це свідчить про те, що рівень їхньої забезпеченості грошовими ресурсами в цілому був достатнім для здійснення ефективної діяльності за тодішніх умов.

Значним був і кадровий потенціал банківської системи (понад 0,5 млн осіб, з яких було зайнято близько 160 тис.), а на одну вакансію претендувало 9 осіб.

Водночас, істотно гальмували розвиток банків значні недоліки в кадровій політиці і підготовці фахівців, недостатня кваліфікація топ-менеджерів, низькі доходи населення і недовіра до банків, нестача капіталу та проблемні кредити.

У **третьому розділі «Діяльність НБУ і комерційних банків та їх роль у соціально-економічному житті України»** досліджено вплив українських банків на економічний розвиток держави та рівень добробуту суспільства.

У **підрозділі 3.1. «Вплив банківської системи на економічний розвиток України»** висвітлено наслідки діяльності НБУ і комерційних банків для українських підприємств і економіки України в цілому.

Основним стабілізуючим елементом української банківської системи був НБУ, якому попри значні труднощі та періодичні економічні кризи до 2013 р. у цілому вдавалося виконувати основні завдання з підтримання стабільності банківської системи і курсу гривні та стримування інфляції. Під керівництвом В. Ющенка (1997-2000 рр.), В. Стельмаха (2000-2002, 2004-2010 рр.), С. Тігіпка (2002-2004 рр.) та С. Арбузова (2010-2013 рр.) НБУ зробив великий внесок у подолання криз 1998-1999, 2004 та 2008-2009 рр. та сприяв післякризовому відновленню банків та економіки. Але події 2014-2015 рр. продемонстрували його нездатність боротися з катастрофічними наслідками всеохопної кризи, в яку занурилась Україна. НБУ на чолі зі С. Кубівим (лютий-червень 2014 р.) та В. Гондаревою (з 19 червня 2014 р.) намагався їх пом'якшити, використовуючи обмежені фінансові можливості та весь арсенал адміністративних засобів, але трикратна девальвація гривні, стрімке зростання інфляції і цін, рекордне скорочення ВВП України, призупинення кредитування банками економіки і розорення 300 тис. підприємств, численні обвинувачення Голів НБУ у корупції і некомпетентності промовисто свідчать про провал його політики в цей період.

Еволюція комерційних банків України полягала у зростанні їх кількості та розмірів, розширенні спектру операцій та якісних змінах, яких вони зазнавали у ході подолання частих криз (банкрутували або ж ставали міцнішими). Комерційні банки також чинили великий вплив на економічний розвиток України. У 1998-1999 р. вони допомогли владі і НБУ уникнути дефолту та вгамувати паніку серед населення; під час періоду післякризового відновлення у 2000-2007 рр. динамічно розвивалися і постійно нарощували кредитування бізнесу, сприяючи розвитку економіки. Фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. спричинила різке скорочення ВВП і крах 18 банків та підірвала довіру бізнесу до гривні, банків і влади. У 2010-2013 рр. зберігалась відносна економічна стабільність, але й виникла низка передумов подальшої кризи, а також загострились системні економічні проблеми України (відсутність реформ, високий рівень корупції і «тіньової» економіки, розкрадання державних фінансів, хронічний бюджетний і платіжний дефіцит). Це посилює руйнівний вплив кризи

2014-2015 рр., під час якої банківська система скоротилась на третину (зі 180 до 117 банків) і опинилась на межі краху. Банки через відтік 200 млрд грн вкладів не могли достатньо кредитувати економіку та сприяти її розвитку. Вони масово банкрутували, а обігові кошти підприємств, що зберігались у них, не були повернені. Часто причиною краху банків ставала втеча власників з грошима установи за кордон. Підприємства-імпортери страждали від неможливості купувати іноземну валюту в необхідній кількості та робити великі перекази за кордон, а підприємства-експортери хоча й виграли від знецінення гривні, але потерпали від подорожчання імпортного палива і запчастин, зниження світових цін на українські товари та вимоги НБУ продавати 75% валютної виручки. Бізнес не мав доступу до дешевих кредитів, бо банки пропонували їх під 30-40% річних.

У *підрозділі 3.2. «Соціальні аспекти діяльності українських банків»* розкрито вплив банківської системи на рівень життя населення України.

Політика НБУ та комерційних банків впливала на рівень добробуту більшості громадян, бо вони тією чи іншою мірою залежала від них. З кінця 1990-х рр. в Україні стрімко зростала кількість клієнтів банків. Відносна економічна стабільність у 2000-2007 і 2010-2013 рр. сприяла тому, що населення все активніше робило вклади і брало кредити на розвиток бізнесу, освіти, покращення побутових умов і ставало дедалі вразливішим до банківських криз.

Рівень його добробуту залежав і від курсу гривні, за який відповідав НБУ. Знецінення гривні у 2,5 рази у 1998-1999 рр. (з 1,9 до 5,2 грн/дол.), на 50% у 2009 р. (з 5,2 до 7,9 грн/дол.) та у 3 рази у 2014-2015 рр. (з 8,2 до 25 грн/дол.), обмеження на зняття готівки та крах банків призвели до збідніння або розорення 1 млн вкладників і 100 тис. валютних позичальників (заборгували банкам \$7 млрд) та відмови більшості населення, яке за 2 роки збідніло у 2–3 рази, від кредитів і депозитів, а рівень його довіри до влади, банків і гривні рекордно знизився. Зі 163 млрд грн, втрачених на рахунках 65 збанкрутілих у 2014-2015 рр. банках за 2 роки держава повернула лише 80 млрд, а 30 млрд не підлягали поверненню, бо перевищували гарантовану суму. Водночас, значне погіршення умов роботи підприємств через кризу і валютну політику НБУ змусило їх вдвічі скоротити штати, а банки звільнили третину працівників. НБУ, банки і держава не вирішили проблеми вкладників і позичальників, а решта населення потерпала від знецінення гривні та підвищення цін і тарифів.

У **четвертому розділі «Вплив банківської системи України на суспільно-політичне життя країни»** розкрито роль, яку відігравала банківська сфера в діяльності органів державної влади та провідних політичних партій, та висвітлено її вплив на суспільно-політичну активність населення.

У *підрозділі 4.1. «Роль банківської системи в політиці органів державної влади України»* встановлено, що проблеми банківської системи постійно перебували в фокусі уваги української влади. Президенти Л. Кучма, В. Ющенко, В. Янукович і П. Порошенко у передвиборчих програмах і щорічних посланнях наголошували на необхідності продовження її реформування та визначали засади її розвитку. У програмах діяльності майже всіх урядів містились обіцянки підвищити надійність, стійкість до криз і ефективність банків, сприяти збільшенню кредитування ними бізнесу та захисту прав

вкладників. За підтримки Верховної Ради ухвалювались урядові законопроекти, що регламентували ті чи інші сторони діяльності банків. Найбільший вплив банківська система мала на політику урядів В. Пустовойтенка у 1998-1999 рр., Ю. Тимошенко у 2008-2009 рр. та А. Яценюка у 2014-2015 рр., яким в умовах фінансово-економічної кризи доводилося шукати шляхи порятунку банків та компенсації втрачених вкладів клієнтам збанкрутілих установ, а також вживати непопулярні стабілізаційні заходи. Цілком логічно, що на фоні банкрутства банків, падіння ВВП і знецінення гривні вони стрімко втрачали народну довіру.

У **підрозділі 4.2. «Місце проблем банківського сектора в діяльності українських політичних партій»** з'ясовано ступінь впливу стану банківської системи України на риторику, зміст програм і діяльність партій у різний час.

Більшість провідних партій («Народний рух України», «Наша Україна», «Партія регіонів», «Соціалістична партія України», «Батьківщина», БПП «Солідарність», «Народний фронт», «Радикальна партія», «Опозиційний блок», «Свобода») приділяли банкам велику увагу під час передвиборчих кампаній, парламентської діяльності та політичної боротьби. Проблеми банківської системи та участь влади в їх подоланні з огляду на болісне їх сприйняття більшою частиною електорату партій часто ставали предметом запеклих дискусій у Верховній Раді та поза нею, були зручним приводом для провладної більшості похвалитися результатами діяльності, а для опозиції – чудовою темою для критики влади. Під час передвиборчих кампаній вони давали змогу політикам формувати позитивний імідж партії, психологічно впливати на електорат з метою його спонукання до віддачі голосів за них та для очорнення політичних опонентів шляхом критики недоліків їхньої політики в цій сфері. Опозиційні політики в різні періоди намагались використати банківські кризи та спричинені ними фінансові проблеми бізнесу і населення для розхитування політичної ситуації в Україні з метою наближення дострокових виборів і зміни влади.

Найсильніше ситуація в банківській системі впливала на політичне життя України під час криз 2008-2009 рр. і 2014-2015 рр. Масовий крах банків, різка девальвація гривні і підвищення цін були для опозиційних партій приводом для нищівної критики НБУ і уряду та сприяли значному зростанню їх рейтингу.

У **підрозділі 4.3. «Вплив банківської сфери на суспільно-політичну активність населення України»** проаналізовано роль банківської системи як каталізатора появи протестних рухів і громадських організацій та її вплив на настрої, політичні вподобання, рівень політичної активності населення України.

Результати відтворення процесу розвитку банківської системи свідчать про високий її вплив на громадську і політичну активність населення: в періоди процвітання вона сприяла соціально-економічному розвитку держави, підвищенню добробуту суспільства і збільшенню рівня його політичної активності і довіри до влади, а під час економічних криз погіршення її стану і різка девальвація гривні були каталізатором зростання нестабільності і протестних рухів у державі та політичної пасивності й апатії громадян, оскільки спричиняли зниження рівня їх життя, реальних доходів і купівельної спроможності, знецінення заощаджень. Наймасовішими були громадські акції, рухи і організації («Фінансовий Майдан», «Правдива країна», «Громадський контроль банків», «Кредит-

ний Майдан», «Захист українського народу»), які шляхом частого проведення акцій протесту (мітингів, демонстрацій, пікетувань будівель органів влади, перекриття вулиць) намагались змусити НБУ зміцнити гривню, Верховну Раду – ухвалити закон про реструктуризацію валютних кредитів, а банки – повертати вчасно і повністю вклади та конвертувати у гривню і частково списати валютні кредити. Однак, вони не досягли значних поступок від банків, а НБУ називав ці організації проектами опозиційних партій, які замовляли і оплачували проведення акцій протесту з метою зміни влади в країні.

У **Висновках** підведені підсумки дослідження, що виносяться на захист:

– Виявлено, що функціонування банківської системи у контексті соціально-економічних і суспільно-політичних трансформацій в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. дотепер не було предметом комплексного історичного дослідження та висвітлено в науковій літературі побіжно. Деякі аспекти, такі як вплив банків на рівень добробуту населення та суспільно-політичне життя в Україні є майже не вивченими. Визначено, що джерельна база є достатньо репрезентативною, різноманітною і достовірною для проведення наукового дослідження з обраної теми;

– Встановлено, що за сутністю банківська система України була дворівневою перехідною моделлю; законодавчо визначеною, ієрархічно структурованою системою взаємопов'язаних банків, що мала забезпечувати ефективне функціонування грошового ринку та сприяти розвитку економіки. Станом на 2015 р. її формування тривало, хоча її фундамент був закладений у 1990-х рр. Перший її рівень складав НБУ, що мав розгалужену структуру, побудовану за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням. Його керівними органами були Рада НБУ та Правління НБУ на чолі з Головою НБУ. Другий рівень банківської системи складала державні та приватні комерційні банки, кількість яких зменшилась з 203 у 1999 р. до 117 у 2015 р. Вони поділялись НБУ на 4 групи і також мали складні структури і систему управління (загальні збори акціонерів, Наглядова рада, Правління, органи контролю). Нормативно-правові засади функціонування банківської системи були сформовані до 2001 р. Закони «Про Національний банк України» (20 травня 1999 р.) і «Про банки і банківську діяльність» (7 грудня 2000 р.) закріпили економічну самостійність банків, їхній статус, структуру органів управління, завдання і функції;

– Визначено, що рівень забезпеченості НБУ і комерційних банків фінансовими і кадровими ресурсами наприкінці 1990-х рр. був задовільним і достатнім для здійснення банківської діяльності та їхніх функцій. 164 діючі у 1999 р. банки нарастили власний капітал до 5,8 млрд грн, статутний – до 2,15 млрд, що було замало, але дало їм змогу й далі збільшувати обсяг кредитів і депозитів. Кадровий потенціал банківської системи був значним (0,5 млн осіб, з яких зайнято 160 тис.). Але існували проблеми, які гальмували розвиток банків: недовліки в кадровій політиці, недостатня кваліфікація топ-менеджерів, низький рівень доходів населення і довіри до банків, брак капіталу та проблемні кредити;

– Обґрунтовано, що процес функціонування банківської системи можна поділити на 5 етапів, у ході яких вона чинила значний вплив на економічний розвиток України: 1) 1998-1999 рр., коли банки допомагали владі долати еконо-

мічну кризу, уникнути дефолту та вгамувати паніку серед населення; 2) 2000-2007 рр., коли банки сприяли післякризовому відновленню економіки, активно розвивалися і нарощували кредитування бізнесу; 3) 2008-2009 рр. – період фінансово-економічної кризи, що спричинила скорочення ВВП на 15%, крах 18 банків, знецінення гривні на 50% та підірвала довіру бізнесу до гривні, банків і влади; 4) 2010-2013 рр. – час, коли зберігалась відносна стабільність, але виникли передумови подальшої кризи та загострилися системні економічні проблеми України; 5) 2014-2015 рр. – період гострої політичної і соціально-економічної кризи, що призвела до скорочення кількості банків на третину, ВВП на 7,5% у 2014 р. і 10,4% у 2015 р., трикратної девальвації гривні і засвідчила нездатність НБУ на чолі з В. Гонтаревою долати кризові явища. Розквітнув «чорний» ринок валют з щомісячним оборотом у \$1,2 млрд, а бюджет недоотримував податки. Комерційні банки через відтік 200 млрд грн вкладів майже не кредитували економіку. Багато з них просто акумулювали кошти, які розкрадались їхніми власниками, як і більша частина грошей, виділених НБУ на рефінансування банків. Ніхто так і не поніс кримінальної відповідальності за це. Економіка України стала залежною від МВФ, а підприємства-імпортери та експортери згортали бізнес через кризу, втрату оборотних коштів після краху банків і жорсткі валютні обмеження від НБУ. Вклади 300 тис. підприємців (53 млрд грн) не були повернені. Також багато банків сприяли збагаченню олігархів та розвитку корупції, обслуговуючи схеми з «відмивання» коштів і розкрадання бюджету;

– Визначено, що діяльність НБУ і комерційних банків суттєво впливала на рівень життя більшості українців. З кінця 1990-х рр. в Україні стрімко зростала кількість клієнтів банків. За умов відносної стабільності у 2000-2007 і 2010-2013 рр. населення все активніше робило вклади і брало кредити на розвиток бізнесу, освіти, поліпшення побутових умов і ставало дедалі вразливішим до банківських криз. Знецінення гривні у 2,5 рази у 1998-1999 рр., на 50% у 2009 р. та у 3 рази у 2014-2015 рр., обмеження на зняття готівки та крах банків призвели до збідніння або розорення 1 млн вкладників і понад 100 тис. валютних позичальників (заборгували \$7 млрд). Зі 163 млрд грн, втрачених через банкрутство у 2014-2015 рр. 65 банків за 2 роки держава повернула лише 80 млрд, а 30 млрд взагалі не підлягали поверненню. НБУ і влада так і не змогли вирішити проблеми вкладників і позичальників, а решта населення потерпала від знецінення гривні, тому рівень його довіри до банків у 2015 р. знизився до 12%;

– Встановлено, що проблеми банківської системи постійно перебували в фокусі уваги української влади. Президенти Л. Кучма, В. Ющенко, В. Янукович та П. Порошенко у передвиборчих програмах і щорічних посланнях наголошували на необхідності її реформування, визначали засади її розвитку. Програми діяльності майже всіх урядів містили обіцянки підвищити надійність, стійкість і ефективність банків, забезпечити кредитування бізнесу і захист вкладників. Найбільше банківська система впливала на політику урядів В. Пустовойтенка у 1998-1999 рр., Ю. Тимошенко у 2008-2009 рр. та А. Яценюка у 2014-2015 рр., які в умовах кризи шукали шляхи порятунку банків та компенсації вкладникам;

– З'ясовано, що більшість провідних політичних партій також приділяли велику увагу проблемам банківської системи під час передвиборчих кампаній,

парламентської діяльності та в ході політичної боротьби. Вони були зручним приводом для провладної більшості похвалитися результатами своєї діяльності, а для опозиції – чудовою темою для критики влади і підняття свого рейтингу;

– Доведено, що банківська система мала великий вплив на громадську і політичну активність населення: в періоди процвітання вона сприяла соціально-економічному розвитку держави, підвищенню добробуту суспільства і збільшенню рівня його політичної активності та довіри до влади, а під час фінансово-економічних криз погіршення її стану і різка девальвація гривні були каталізатором зростання нестабільності і протестних рухів у державі та політичної пасивності й апатії громадян, бо спричиняли зниження рівня їх життя, реальних доходів і купівельної спроможності, знецінення заощаджень. Наймасовішими були громадські рухи і організації («Фінансовий Майдан», «Правдива країна», «Кредитний Майдан», «Громадський контроль банків»), які намагались шляхом проведення акцій протесту змусити НБУ підтримувати стабільність гривні, а комерційні банки – повертати вчасно і повністю депозити та конвертувати у гривню і частково списати валютні кредити. Однак, станом на кінець 2015 р. через опір банків і влади вони не досягли значних результатів.

Отже, у досліджуваній період банківська система України перебувала у процесі ринкової трансформації, перенесла 3 кризи і була одним із важливих чинників соціально-економічного і суспільно-політичного розвитку держави.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Резнік І. С. Роль банківської системи України в подоланні соціально-економічної кризи 1998-1999 рр. / І. С. Резнік // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 89 (10). – С. 96–101.

2. Резнік І. С. Розвиток банківської системи України в 2000–2008 рр. / І. С. Резнік // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 91 (12). – С. 106–111.

3. Резнік І. С. Розвиток банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. / І. С. Резнік // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 92 (1). – С. 87–92.

4. Резнік І. С. Розвиток банківської системи України за президентства В. Януковича (2010-2013 рр.) / І. С. Резнік // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 93 (2). – С. 93–98.

5. Резнік І. С. Розвиток банківської системи України у 2014-2015 рр. і роль міжнародних організацій у її відновленні / І. С. Резнік // Spheres of Culture: Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies. – Lublin, 2016. – Volume XIII. – С. 400-408.

**Публікації, які додатково відображають наукові результати
дисертаційного дослідження**

6. Резнік І. С. Роль банківської системи України в подоланні соціально-економічної кризи 1998–1999 рр. / І. С. Резнік // Шевченківська весна. – 2014: історія: матеріали XII міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К.: Логос, 2014. – С. 132-135.
7. Резнік І. С. Розвиток банківської системи України в 2000-2008 рр./ І. С. Резнік // Шевченківська весна. – 2015: історія: матеріали XIII міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К.: Логос, 2015. – С. 340-343.
8. Резнік І. С. Вплив банківської кризи 2014-2015 рр. на соціально-економічне та суспільно-політичне життя в Україні / І. С. Резнік // Роль суспільних наук у забезпеченні стабільності розвитку глобальних світових процесів у XXI ст. – 2016: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація, 2016. – С. 41-44.
9. Резнік І. С. Розвиток банківської системи України за президентства В. Януковича (2010-2013 рр.) / І. С. Резнік // Дні науки історичного факультету. – 2016: матеріали IX міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К.: Паперовий змії-ОПТ, 2016. – С. 117-122.
10. Резнік І. С. Розвиток банківської системи України в умовах соціально-економічної кризи 2008-2009 рр. / І. С. Резнік // Шевченківська весна. – 2016: історія: матеріали XIV міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К.: Паперовий змії-ОПТ, 2016. – С. 98-101.

АНОТАЦІЯ

Резнік І. С. Функціонування банківської системи у контексті соціально-економічних і суспільно-політичних трансформацій в Україні (кін. 1990-х – 2015 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – К., 2016.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню історичного аспекту процесу функціонування української банківської системи наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. та її впливу на соціально-економічне і суспільно-політичне життя України. Проаналізовано її структуру, нормативно-правові засади функціонування, фінансовий та кадровий потенціал. Досліджено діяльність українських банків та соціально-економічне становище України, що дозволило виявити недоліки банківської системи та причини частих криз у ній. Висвітлено вплив НБУ і комерційних банків на економічний розвиток України та рівень добробуту населення. Визначено місце, яке займали проблеми банківської системи в діяльності органів державної влади та українських політичних партій. Висвітлено вплив банківської сфери на настрої, політичні вподобання і суспільно-політичну активність громадян. Розкрито роль банківської системи як одного з важливих чинників розвитку незалежної української держави.

Ключові слова: Україна (кін. 1990-х рр. – 2015 р.), банківська система, Національний банк України, комерційні банки, соціально-економічний розвиток, економічна криза.

АННОТАЦИЯ

Резник И. С. Функционирование банковской системы в контексте социально-экономических и общественно-политических трансформаций в Украине (кон. 1990-х – 2015 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины. – К., 2016.

Диссертация посвящена исследованию исторического аспекта процесса функционирования украинской банковской системы в конце XX – начале XXI века и ее влияния на социально-экономическую и общественно-политическую жизнь Украины. Проанализированы ее структура, нормативно-правовые основы функционирования, финансовый и кадровый потенциал. Исследованы деятельность украинских банков и социально-экономическое положение Украины, что позволило выявить недостатки банковской системы и причины частых кризисов в ней. Освещено влияние НБУ и коммерческих банков на экономическое развитие Украины и уровень благосостояния населения. Определено место, которое занимали проблемы банковской системы в деятельности органов государственной власти и украинских политических партий. Освещено влияние банковской сферы на настроения, политические предпочтения и общественно-политическую активность граждан. Раскрыта роль банковской системы как одного из важных факторов развития независимого украинского государства.

Ключевые слова: Украина (кон. 1990-х гг. – 2015 г.), банковская система, Национальный банк Украины, коммерческие банки, социально-экономическое развитие, экономический кризис.

SUMMARY

Reznik I. S. The Functioning of the Banking System in the Context of Socio-Economic and Socio-Political Transformations in Ukraine (the end of the 1990s – 2015). – The manuscript.

The dissertation for acquiring of the scientific degree of candidate of historical sciences, speciality 07.00.01 – History of Ukraine. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – K., 2016.

The dissertation deals with the study of the historical aspect of the process of Ukrainian banking system functioning at the end of the 20th – beginning of the 21st century and its influence on socio-economic and socio-political life of Ukraine. The level of the scientific elaboration of the topic and the source base of the research have been analyzed. It has been determined that the subject hasn't been investigated in historical literature, and therefore it is relevant. The source base is sufficiently

representative and reliable for conducting full and comprehensive scientific research on the topic.

The structure of Ukrainian banking system, legal basis for its functioning, its financial and human resources capacity have been analyzed. The legal basis for its functioning was created in the late 1990s. It was found that the banking system of Ukraine was a two-level transitional model. The first level was the National bank of Ukraine which had the branched structure, constructed by the principle of centralization with vertical subordination; the second level consisted of state-owned and private commercial banks. The level of its financial resources and qualified personnel in general was satisfactory and sufficient for normal functioning.

We investigated the activities of Ukrainian banks and the socio-economic situation in Ukraine, which has revealed the shortcomings of the banking system and the causes of frequent crises in it. The influence of the NBU and commercial banks on Ukraine's economic development and welfare of the population has been covered. The process of functioning of the banking system during the study period can be divided into 5 stages. The causes of frequent crises in it are: difficult socio-economic situation in Ukraine, inefficient policy of the government and the NBU, system economic problems, corruption, the influence of external factors (of world financial crises and the war in eastern Ukraine). It has been determined that the banking system considerably influenced socio-economic development of Ukraine and welfare of Ukrainians, because the business and most of citizens depended on banks' policy.

The place of the problems of the banking system in the activities of the public authorities and Ukrainian political parties has been defined. The problems of the banks were constantly in the focus of attention of Ukrainian presidents, governments and leading political parties, because of their importance. The influence of the banking sector on public sentiment, political preferences and socio-political activity of citizens has been covered. During the periods of its prosperity the banking system promoted growth of the society well-being and the level of its political activity and trust in the government, and during the economic crises the banks' bankruptcies and a sharp devaluation of hryvnia were the catalyst of growth of instability and protest movements in Ukraine and political passivity and apathy of citizens. The role of the banking system as the important factor of the development of independent Ukrainian state has also been disclosed.

Keywords: Ukraine (late 1990-s – 2015), banking system, the National bank of Ukraine, commercial banks, socio-economic development, economic crisis.

